

ויכוון לשם מצוה דאף אם אין חיוב בכה"ג למד"א, לכאורה ודאי דיש בזה מצוה, ודו"ק. וע"ע בספר עולה מן המדבר (סימן קמח דף רלב אות ד).

ונקנח בחידוש מספרי עה"ת פרשת כי תצא עה"פ דידן (דברים כב ו), **כי יקרא קן ציפור** אלו בני אדם שחופשיים מתורה ומצוות כמו ציפור דרור, והגיעו לפניך אותם אנשים בהודמן בדרך, אל תפספס הזדמנות פז זו להשיבם בתשובה, אך אל תשיבם בחזק יד ובלשון תוכחה, אלא שלח תשלח את האם שבך, שלח יד חמה ואוהבת כשל אם דואגת, הטעם להם מתיקות התורה וטוב הקב"ה על כל ברואיו, ואז ואת הבנים תקח לך ר"ל הזכויות של אותם בנים אתה תקח ותזכה בהם, למען ייטב לך בעולם הזה, והארכת ימים לעולם שכולו ארוך, כי אפילו אם תיפטר מהעולם אותם אלו שהכנסת תחת כנפי השכינה יעשו עבורך זכויות בעולם הזה ונחשב כאילו אתה חי, ועמש"כ בחידושי לשקלים (ז: ויבמות (צז). ד"ה: כל האומר שמועה וכו' שפתותיו דובבות בקבר.

ואחתום בברכת הדיוט ונא אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיני ה', יתברך שמו הטוב של השואל, וימלא משאלות לבו, עודני מחזיק לכבודו טובה מרובה על פעמים הרבה שכת"ר סייעני בסיוע שיש בו ממש בהיותי דר במיאמי פלורידה, כי גבר עלינו חסדו וברוך שם כבודו, חן חן לו.

באהבה רבה ואהבת עולם
ידידך ומוקירך כערכך הרב
מאיר אליהו

סימן כד

לכבוד רב חביבאי גאון המופלג בתורה וירש"ט, שוקד באהלה של תורה כחשכה כאורה, אשר בדברו מעריב ערביים, מפיו מגדים ישנים עם חדשים, בקי באגדות וגם במדרשים, מחדש חידושים וכולם כחדשים, אהוב על המקום וגם על אנשים, הרה"ג משה יעקב הלוי שליט"א, אריה הפך שואל, ושאלת חכם חצי תשובה, ומאן דגרס תשובה שלמה לא משתבש. הנני חוזר לכבודו בתשובה מאהבה בדין יציאה מארץ ישראל עבור מצוות ביקור חולים בחו"ל, וכת"ר נדרש אלי שאחזה דעת עני, וידעתי כי ידיו רב לו, ובידעו ומכירו קאמינא להיותו לן עמי זה כמה פעמים בעומקה של הלכה, ודאי אינו צריך לי ולכיוצא ב, ובמקום גדולה שם ענוה, וענוותו תרביני מאוד שבשפלנו זכר לנו ומנה אותנו בכלל בעלי תשובה, והגם שאין עיתותי בידי ומוקף אני בחבלי כוץ וטרדין, אמרתי אחר כך נרוצה, ואשלחה לאגיד לאדוני למצוא חן בעיניך.

ובמ"מ (ח"א דף ט, קצא), וסודו ביאר בזוהר שמות (ח). ובמ"מ (ח"ה דף סז-פא), וע"ע זוהר יתרו (פה: צג). ובמ"מ (ח"ו דף ריט, שיב).

ז) סוף דבר נלכדנו ברשת המחלוקת, יש מי אומר דשילוח הקן חובה גם אם אינו רוצה בבנים, וכדעת החו"י, ובהכרח כי היא מצוה חיובית המוטלת על האדם הרואה קן ציפור. מאידך דעת הח"ס ואחרים ששילוח הקן מוטלת עליו רק באם רוצה בבנים, ולפי זה היא מצוה קיומית כמו שחיטה. ודעה שלישית היא דעת הרשב"א וכן מדויק מהרמב"ם כי אין לקחת האם על הבנים כלל ככתוב "לא תיקח האם על הבנים", ואם עבר על לאו זה רק אז יקיים מצות עשה של "שלח תשלח את האם", אולם גם הבנה זו יש צד לדחותה. וראה בשו"ת חכם צבי (סימן פג) דפשיטא ליה דאינו מחוייב ליקח הבנים אלא יכול לשלח גם שניהם, האם עם הבנים, ומה שאמרה התורה "ואת הבנים תקח לך" רשות, וכמו שאמרו "ששת ימים תעשה מלאכתך" רשות, ע"ש שהוכיח דבריו מהמשנה בחולין. וחלק עליו בבית לחם יהודה (סימן רצב) וכתב שחייב לקחת הבנים, והוא הוכיח דבריו מהזוהר הקדוש, וכל שאין סתירה מהגמרא לזוהר למדין מהזוהר, אולם ע"ש עוד בפלפול ומסקנותיו. וע"ע בשו"ת כפי אהרון (ח"ב יו"ד סימן י), ובתורה תמימה פרשת דברים (כי תצא אות סח), ובשו"ת מי באר (סימן א), ובפתחי תשובה (יו"ד ריש סימן רצב), ושו"ת ישכיל עבדי (ח"ד קונטרס שאלת שלום יו"ד שאלה ה. ושוב ח"ו יו"ד סימן ה), ושו"ת אגרות משה (ח"ד יו"ד סימן מה). וע"ע במנחת חינוך (סימן תקמה) מש"כ על הרמב"ם בהלכות מכירה (פרק כג הלכה י). והנה בשו"ת תורה לשמה (סימן רעז) נשאל למה החכמים אינם מחזירים אחר מצוות שילוח הקן? והשיב בפשטות שרק כשהיא מזדמנת לפניו יש לו לקיימה ואין צורך לדרוף אחריה, ע"ש. וכדבריו כבר כתב המאירי בחולין שם וז"ל: מצוות שילוח הקן אינה מצוה שיהא צריך לחזור אחריה, ר"ל שאם ימצא לו קן שיטול את הבנים כדי לקיים מצות שילוח באם, או שיחזר אחר מצוה זו בהרים ובגבעות, אלא רק כשיזדמן לידו יקיימה שנאמר "כי יקרא", עכ"ל. וע"ק לפי דעה זו איך תתפרש ההוה אמינא של הגמרא בחולין "יכול יחזר בהרים ובגבעות"? והחזון איש (יו"ד קעה הנ"ל אות ב) כתב דהו"א שחייב פעם אחת בחייו לקיים מצוות שילוח הקן ולחזר בהרים לקיימו, קמ"ל שלא. ועמש"כ לתמוה עליו בספר מנחת אשר ויס (ח"ה דברים סימן מ). ועל כל פנים הסיק להלכה שם (דף רעז) וז"ל: נראה להכריע דאם מצא קן ציפור ביער ובשדה הפקר וכדומה, לא ישלח את האם כשאין צריך לבנים ושב ואל תעשה עדיף, אולם אם מצאו במרפסת ביתו וכדומה, במקום שבלאו הכי רוצה לסלקו משום חשש כינים מחלות לכלוך וכו', ודאי יעשה באופן קיום המצוה,

(דף תסה-ח). וזוהר פקודי (רמז: ובמ"מ (ח"ט דף שכו). ובתקוני זוהר (ת"ט דף לח). ובמ"מ (ח"א דף תקפח). ובערכין (יז). אמרו אם היה הקב"ה בא בדין עם האבות לא היו יכולים לעמוד. ובזוהר תולדות (קמ). הוסיף שאם היה הקב"ה בא בדין עם אדה"ר לא היה עומד, ובמ"מ (ח"ג דף קסט). ועל זה כתיב בתהלים "אם עוונות תשמור יה' מי יעמוד" (קל ג), וק"ל. וראה עוד בזוהר בהעלותך (קנה). שכן הקב"ה נוהג עם כל עם ישראל לכנוס להם לפני משורת הדין אחרת לא היו יכולים לעמוד, ובמ"מ (ח"ב דף תקכא). ועל כל פנים כוון שהדין כה עמוק ומדוקדק אמרו ז"ל "ביקור חולים אין לה שיעור". וע"ע שו"ת צי"א (ח"ה רמת רחל סימן ח וסימן כז). ונראה כי זה הטעם דאמרינן בברכות "אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים", ר"ל אין אדם רואה נגעי עצמו ועליו לקבל תוכחה מגולה מאדם אחר, וזה כוונת המאמר שם, יחב ליה ידיה היינו נתן לו מוסר על מה עליו לשוב בתשובה וכשקיבל על עצמו אוקמיה היינו הבריא מיד, כי יסורין הם רק איגרת שלוחה מן השמים כדי שישוב בתשובה, ואפילו עדין לא שב בפועל, עצם הקבלה בלבד מספיקה, כעין שאמרו בתענית (ח:): עה"פ "כי מן היום הראשון אשר נתת את לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך" (דניאל י יב). ואמרתי שהוא הטעם למה נסמך לו המאמר עם רב הונא שקיבל על עצמו לתת לאריס מה שחייב לו, כי גם שם נכנסו חבריו לעוררו בתשובה ומיד עם הקבלה שקיבל על עצמו פסקו יסוריו. ועמ"ש"כ שם באורך. ובסנהדרין (צג. ד"ה: שהיו נשואים בניו וכו'). ובע"ז (טז: ד"ה: נכנסו תלמידיו אצלו לנחמו). ולביאור אחר עמ"ש"כ החיד"א בדבש לפי (מערכה י אות לה).

(ב) ויבקש על החולה רחמים ואם לא ביקש לא יצא יד"ח המצוה (ע' ברמב"ן נדרים מ. וע' מעבר יבק שפתי צדק פרק ראשון), וציין לו גם הב"י (יו"ד שלה סימן א) וז"ל: מצוה על כל אדם לבקרו שכן מצינו בהקב"ה שמבקר החולים וכו' אלא הלך אחר מדותיו ודרכיו. וסמכוה אקרא בב"מ (ל:): "והודעת להם את הדרך ילכו בה" (שמות יח כ). ומצוה גדולה היא לבקר שמתוך כך יבקש עליו רחמים ונמצא כאילו מחיה אותו וגם מתוך שרואהו ומעיין בענינו אם יצטרך לשום דבר משתדל בו להמציאו לו ועושה שיכבדו וירבצו לפניו. בפרק אין בין המודר (נדרים מ.). וכתב הרמב"ן בתורת האדם (עמ' יז) שמעינן מהכא דביקור חולים כדי שיכבדו וירבצו לפניו ויעשו לו צרכים הצריכים לחליו וימצא נחת רוח עם חבריו ועוד כדי שיכוין דעתו לרחמים ויבקש עליו הלכך המבקר את החולה ולא ביקש עליו רחמים לא קיים מצוה זו, ע"כ. ועיקר הבקשה תהא בשעות הבוקר המוקדמות, שכן מובא בזוהר בלק (רד). עה"פ "ה' בוקר תשמע קולי, בוקר אערך לך ואצפה" (תהלים ה ד), בשעתא

(א) עניין מצות ביקור חולים כמה טעמים נאמרו בו, וחד מנייהו כדי לתת מוסר לאוזני החולה, לפקוח עין שכלו במה עליו להתחזק ומאיזה עניינים עליו לשוב בתשובה, והיינו "ביקור חולים" לתת ביקורת לחולים. ודומה לו בטור (יו"ד סימן שלה) וז"ל: ומזכירין לחולה שיתן דעתו על ענייניו, ע"ש. וכן מצאתי להדיא בהשמטות הזוהר (ח"ג סימן יב דף שה:): ובמ"מ (דף שצח-ט) ע"ש. ובזוהר קדושים (פו). וז"ל: בקדמיתא אנדע קוב"ה לאדם בסתריה (מוכיחו בסתר), ואי לא מקבל אודע ליה בין רחימו, יהבין ליה מרעין בערסיה (נותנים לו מחלות כדי שישכב במיטתו ויתפנה מעסקיו לחשוב), ואתו רחמוי דקוב"ה (אהוביו של הקב"ה, היינו צדיקים), ואודען ליה אי אית ביה חוביה דייתוב מיניה, ולעיין במיליה. ואי לאו (אם מסרב לקבל מהם), אוכח ליה קוב"ה באתגלייא, בממוניה או בבנוי, דכלא מלחשן עליה (כולם לוחשים עליו שלא בחינם באו עליו היסורין), ואי לאו (לא מקבל), שארי ליה קוב"ה למעבד רעותיה (מניח לו הקב"ה ולא מוכיחו יותר), ע"ש ובמ"מ (ח"א דף שצט-פ). ודומה בזוהר פקודי (רנ:): כד איהו בבי מרעיה ואשגחו עליה (ר"ל אותם המבקרים אותו), ואודעו ליה דיסתכל בחובוי ובעובדוי, ויתוב מנייהו למאריה, בגין דכל מאן דישתדל בההוא מרע דיסתכל בעובדוי, ויתוב בתיובתא קמי קוב"ה וכו', ובמ"מ (ח"ט דף שסג-ד). ועמ"ש"כ כיוצ"ב בחידושי ליבמות (טז. ד"ה: והיה הדבר קשה לחכמים). וע"ש עוד בזוהר פקודי (רנד). ובמ"מ (ח"ט דף שפ, תז). ובזוהר בשלח (סא). ובמ"מ (ח"ה דף תרעח ואילך), ובזוהר האזינו (רצט:), ובהקדמת הזוהר (יד:): ובמ"מ (ח"א דף קפג-ד). ובחידושי לגדרים (לט:): ביארתי מאמרם ז"ל "ביקור חולים אין לה שיעור", ר"ל אין שיעור לביקורת ולמוסר שיש לאדם לתת לחולה, כי לפעמים ידקדקו עם האדם אפילו על חסידות שהיה לו להתחסד, והכל לפי מה שהוא אדם, צא ולמד ממש"כ בזוהר בא (לב:): שיש אלפים רבים של מקטרגים על האדם, והרב במתוק מדבש לשם (ח"ה דף שמ) כתב כי אפילו בדבר קל שבקלים ממהרים לקטרג עליו, ואפילו במצוה אם נהנה ממנה אפילו חלק אחד מאלף אלפי אלפים של חלקים מיד מקטרג מעיד עליו "פלוגי נתן לי חלק במצוה שלו", ע"ש. ובשו"ת נוב"י (מהדו"ת יו"ד סימן קסד) כתב כי בעולם האמת דנים את האדם מגיל עונת הפעויות. והו"ד בפתחי תשובה (יו"ד סימן שעו). וע"ע שו"ת ישכיל עבדי (ח"ב סימן ב אה"ע). ושו"ת רב פעלים (ח"ג סימן לז). ושו"ת מהרי"ט (סימן ק). ובספר מדבר קדמות לחיד"א (מערכה מ אות כו). והנה עם כולם מדקדקים (ע' תענית יא. קידושין לט: ודומה בהשלמות לתיקוני זוהר דף קמג. ובמ"מ ח"ג דף תקסו), רק יש שמדקדק עמהם בעולם הזה (ע' יבמות קכא: ב"ק ג. זבחים קטו:). וע"ע זוהר וישב (קפה:): ובמ"מ (ח"ד דף עג). וזוהר חדש (מב: ק). ובמ"מ (ח"ב דף צט וח"ג

דאתי צפרא, כל אינון אסירי מלכא אשכחו נייחא (כל החולים חוליהם מקל), עידן צלותא איהו עלייהו (עת רצון להתפלל עליהם. אבל לא לבקדם כי לא יחוש לבקש עליהם רחמים, אלא יתפלל על החולה מהיכן שנמצא), וכל שכן אינון דתייבין בתויבתא ובעאן בעותהון קמי מלכא קדישא, בגין דהאי שעתא חד ממנא נפיק לסטר דרום ורפאל שמיה, וכל זיני אסוותא בידוי (רפואות הגוף לחולים ורפואות הנפש לשבים בתשובה), ומגו דאיהו עידן רעוא, בעא קוב"ה זכותא דההוא בר נש, אי ישתכח בצלותא או איהו מאריה דתיובתא, מיד חס עלייהו וכו', ובמ"מ (ח"ג דף תריח ואילך). וע"ע בזהר פנחס (רלד:), ובמ"מ (ח"ד דף שיט). וע"ע במעבר יבק (שפתי אמת פרק יד). ויש להאריך במעלת מצוות ביקור חולים והמסתעף, והספרים מלאים בזה, ויד כל אדם ממשמשת בהם, ממילא כל אריכות ללא צורך ואני רק ציינתי מקורות הזוהר כוון שהחסירו דבר זה. ועמש"כ בשו"ת אג"מ (יו"ד ח"א סימן רכב-ג דף תמח) לענין לצאת יד"ח מצוות ביקור חולים דרך טלפון, וע"ע בשו"ת יחו"ד (ח"ג סימן פג), ודי בזה.

אוצר החכמה

ג) עתה נהדר אפין בדין יציאה מארץ ישראל, איתא בתוספתא (ע"ז פ"ה תוס' ב) לא יצא אדם לחוצה לארץ, אלא אם כן עמדו סאתים בסלע (שהוא כפול ממחירו הרגיל ע' ב"ב ט. רמב"ם הלכות מלכים פ"ה ה"ט, ונו"כ שם. ושו"ת מהריט"ץ הישנות ח"א סימן פה, שכתב כי כשחוזרים המחירים למקומם חייב לחזור למקומו בא"י). א"ר שמעון, במה דברים אמורים? בזמן שאינו מוצא ליקח, אבל בזמן שמוצא ליקח, אפילו סאה בסלע לא יצא. וכן היה ר"ש אומר, אלימלך מגדולי הדור ופרנסי הדור היה, ועל שיצא לחו"ל מת הוא ובניו ברעב, והיו כל ישראל קיימין על אדמתן, שנאמר "ותהם כל העיר עליהן" (רות א יט), מלמד שכל העיר קיימת והוא ובניו אינם וכו', ע"ש באורך. ור"ל מאחר שהיו אלימלך ושני בניו גדולי הדור בהכרח שהיו צדיקים גמורים, שהרי קי"ל בסנהדרין (יד.) אין אדם עולה לגדולה אא"כ מוחלין לו כל עוונותיו, ע"ש. וכן אמרו בירושלמי ביכורים (פ"ג ה"ג דף יא: ובדפו"ח דף כג:) תנייא תני, חכם חתן נשיא גדולה מכפרת וכו' נשיא בן שנה שאול במולכו (ש"א יג א), ואם כן מדוע נענשו? הרי נמחלו מכבר עוונותיהם? אלא ע"כ משום שעזבו את א"י (מצודת דוד, הו"ד החידושי הגאונים על העין יעקב שם). ותוספתא הנ"ל הובאה בשינויים קלים בגמרא בבא בתרא (צא.), אולם שם נלמד מנעמי "ותהם כל העיר עליהן ותאמרנה הזאת נעמי"? א"ר יצחק, אמרו חזיתם נעמי שיצאת מארץ לחוצה לארץ מה עלתה לה? ופרשב"ם (ד"ה: אין יוצאים) וז"ל: מפני שמפקיע עצמו מן המצוות, ע"כ. ובגליוני הש"ס על כתובות (קי: ד"ה: הכל מעלין) ביאר בכוונת הרשב"ם שר"ל שמפקיע עצמו מן

ח"ב דף תכט. ובתיקונים תמ"ג דף פב: ובמ"מ ח"ב דף תקסט), אבל לשאר מצוות לא התיירו. אולם ציינו לשאליות של רב אחא (ריש פרשת אמור שאילתא קג, וע"ש בהעמק שאלה אות יד) שהתיר לצאת לצורך כל מצוה חשובה, וכל שכן לב' מצוות הללו, ת"ת ונשיאת אשה, שהם קלים טפי. ומחלוקת זו הביא גם הנחלת יעקב על מסכת שמחות (ד כה הנ"ל). וע"ע בתורת חיים לע"ז ולעירובין שם, בהגהות מצפה איתן, וחידוש ח"ס שם. והתוספות בבכורות (כט ד"ה: היכי דנו שוב בדברי השאליות הנ"ל, ורצו להטעים בדבריו שדוקא ע"י ניפוח מתיר, אולם בסוף כתבו דשמא מתיר אפילו ללא ניפוח גם לשאר מצוות. ובהיתר היציאה משום נשיאת אשה, ראיתי בשדי חמד (ח"ה מערכת א"י ריש אות ב) שכתב בשם דרשות קול יעקב (דף סז). אם הוא דוקא כשאין נותנים לו אישה בא"י, אבל אם נותנים לו בא"י אשה הראויה לו אלא שהוא חפץ באותה שבחול"ל אינו יכול לצאת, או דילמא לא שנא? וכתב כי עולה מהתוס' בע"ז (דף נג) דאסור לצאת בכהאי גוונא, דלא התיירו אלא משום "לא תהוה בראה לשבת יצרה", והרי נותנים לו אישה בא"י וכו', ע"כ מהקול יעקב. ואת דבריו דחה השדי חמד בשתי ידיים, וכתב מצוות ישוב א"י שבעצמה נתונה במחלוקת הפוסקים מה דינה בזמן הזה, לא תהא גדולה ממצוות כיבוד אב ואם, שהיא מצוה מפורשת בתורה, ואעפ"כ אם מבקש להינשא לפלוגית והיא הגונה בעיניו ואביו מוחה בו, אינו חייב לשמוע לו (א"ה: עמש"כ בסימן כח אות לד). ועוד אם סופו שישא אחרת ודעתו על ההיא שבחול"ל הרי שתי דעות במיטה. ועוד בתשב"ץ (ח"ג סימן פרח) התייר לצאת מא"י משום כיבוד או"א, וא"כ לרידיה גופא כ"ש שנתיר לו לצאת כדי לישא אשה הישרה בעיניו, דהרי ישיבת א"י נידחת משום כאו"א, וכאו"א נדחה מפני מצווה לישא אשה, א"כ כ"ש תידחה מצות ישיבת א"י מפני נשיאת אשה שהוא חפץ בה וכו', ע"ש. ודפח"ח. ובעניין היתר לצאת מא"י משום כאו"א עיין קידושין (לא:), ובזהר חדש (צה:), ובמתוק מדבש (ח"ג דף שצג-ד), ובמנחת חינוך (מצוה ריב), ובשו"ת המב"ט (ח"א סימן קלט), וע"ע בשו"ת יחיה דעת (ח"ג סימן סט. ח"ד סימן מט), ובשו"ת עטרת פז (ח"א כרך ב יו"ד סימן ח דף רמח), ואכמ"ל. ואי אתיהיב רשותא לכמוני לדבר אנא אמינא במוסיף טעם שיורשה לצאת לחול"ל לשאת אשה אע"פ שיש לו אחרת מוצעת לו בא"י, שהרי ב' מצוות הללו (ת"ת ונשיאת אשה) בחדא מחתא מחתינן להו, רק שאליבא דהתוספות שתייהן חמורות, ואליבא דהשאלות שתייהן קלות, אבל ודאי לכו"ע שתייהן מקשה אחת הן, וכתיב "הילכו שתיים יחדיו בלתי עם נועדו" (עמוס ג ג), הלא אנן קי"ל כרבי יוסי דאמר אע"פ שיש לו ממי ילמד יטמא, שלא מכל אחד זוכה אדם ללמוד. וכך פסק הרמב"ם והשו"ע. ואם כן, גם לנשיאת אשה שהוא מקשה אחת עם ת"ת כאמור, נימא

בשעה שיש רעב בעולם ואינו מפרנס לעני, ובמ"מ (ח"י דף פח-ט). וע"ע בשו"ת אבני שיש (ח"ב סימן מד) שתמה בצדק, אטו מי שאינו מקיים איזה חסידות מתחייב כליה? ע"ש. ולדברינו א"ש כי אלימלך ובניו נענשו רק ממידת חסידות שהיה להם לקיים, היינו להישאר בא"י, והני מילי בגדולי הדור או חסידיו שמדקדק עמהם, אבל אדם פשוט יורשה לצאת אם נכפלו מחירי המזונות ואין לאל ידו, וכ"ש ברעב ממש שאפילו לקנות אינו מוצא שיורשה לעזוב ודאי שלא יענש. ועדיין יש לפרש בסוגיא, שרשב"י חולק על ח"ק, שאין הדבר חלוי כלל במחיר אלא באפשרות ליקח, שאם מוצא ליקח אסור לו לצאת אפילו אם נכפלו המחירים, ונמצא אליבא דרשב"י אם מוצא ליקח אינו יכול לצאת, ואין קשר למחירים, ויש עוד לצדד לכאן ולכאן בסוגיה הלזאת. עיין תורת חיים והגהות מהר"י עמדין על ב"ב שם, וע"ע חסדי דוד על התוספתא שם, לחם משנה על הרמב"ם שם.

(ד) ושבתי ואראה בתוספתא בע"ז (פ"א תוס' ג) וז"ל: הולכים ליריד של עובדי כוכבים, ומתרפאין בהן ריפוי ממון אבל לא רפוי נפשות, לוקחים מהם בתים שדות וכרמים, בהמה עבדים ושפחות, מפני שהוא כמציל מידם, וכותב ומעלה בערכאות. כהן מטמא בחול"ל וכו', מטמא לתלמוד תורה, מטמא לישא אישה (ע' שמחות ד כה). רבי יהודה אומר, אם יש לו ממי שילמד לא יטמא, אם לאו יטמא. רבי יוסי אומר, אע"פ שיש לו ממי ילמד יטמא, שלא מכל אחד זוכה אדם ללמוד. אמר עלינו על יוסף הכהן שהיה מטמא ויוצא לרבי יוסי לצידון, ע"כ. ומחלוקת זו מצאתיה גם בירושלמי דברכות (פ"ג ה"א דף כג: ובדפו"ח דף לד:), וגם שם אמרו עליו על יוסף הכהן שהיה מטמא ויוצא אחר רבו לצידון. וראה בזהר תרומה (קלד:), שכתב כי מי שיודע דבר תורה צריך לרדוף אחריו וללמודו ממנו לקיים מש"כ "מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי" (שמות כה ב), ע"ש במ"מ (ח"ז דף קב) שביאר איך דבר זה נרמז בפסוק. ודומה לו בזהר נשא (קמח). ובמ"מ (ח"ב דף תכה). וראה בזהר פקודי (רמז:), כפי החכמה ההיא שרדף אחריה להשיגה (ונצטער ויגע בלימודה, מ"מ לשם) כך נותנים לו שכר. ועמש"כ בסנהדרין (לב: ד"ה: צדק צדק תרדוף אחר רבי מתאי בן חרש לרומי). וע"ע בזהר האזינו (רצח). ובמ"מ (חט"ו דף תקנד), ואכמ"ל. ותוספתא הנ"ל הובאה בשנינויים קלים גם בגמרא דידן בעירובין (מז). ובע"ז (יג). ובקיצור במו"ק (יא). והנה התוספות בע"ז (ד"ה: ללמוד) כתבו כי היתרו דוקא במצוות הנ"ל שהן גדולות וחשובות, ללמוד תורה שגדול ת"ת שמביא לידי מעשה (ע' קידושין מ: הקדמה לתיקונים דף ו. ובמ"מ ח"א דף פד ודף פו. ודומה בהשמטות הוזהר ח"א סימן מז דף רסו. ובמ"מ דף קצ), ונשיאת אשה דכתיב "לא תהוה בראה לשבת יצרה" (ישעיה מה ית. וע' זוהר נשא קמח. ובמ"מ

תורה וכו', וכן מטמא בטומאה של דבריהם לדון עם הגויים ולערער עמהן, מפני שהוא מציל מידם וכיוצא ב, עכ"ל. וכ"פ מרן בשו"ע יו"ד (ריש סימן שעב). ובאמת שהטעם שכתב הרמב"ן שהאיסור לצאת מא"י הוא משום שמפקיע ישוב א"י, אינו מוסכם רק לדעת הסוברים שיש מצוות ישוב א"י, ובהרמב"ן הלך גם הרשב"ץ בזה הרקיע (עשה רכו). וכ"כ בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן רפח), והמורם ממנו כיוצא בו כתב בנו הרשב"ש (סימן א-ב), וכן ראיתי להרדב"ז (ח"ג סימן תו), והמבי"ט (ח"א סימן קלט וח"ב יו"ד סימן כח), ועמש"כ עליו בשו"ת נשמת כל חי (יו"ד סימן מח-ט), ובשו"ת מעיל צדקה (ח"א סימן כו). אמנם אילבא דהסוברים שאינה מצוות עשה, או לכל הפחות לא בזמן הזה (עיין באורך שו"ת אבני נזר יו"ד תנד הנ"ל), ממילא אפשר שיפרשו האיסור כדרך שפירש הרשב"ם וכנ"ל, וגם אז יש לצדד, ולשקול מה גדר חיוב מצוות אלו השייכים לא"י בזמן הזה, מהתורה או מדרבנן. ובמק"א הארכתי בסוגיה הלזו, ואכמ"ל.

(ז) ואחר שצינו בס"ד למקורות בהם חז"ל התירו לעזוב את א"י, נהדר אפין אם יורשה לעזוב את א"י עבור מצות ביקור חולים, הנה איתא במו"ק (יד). ואלו המגלחים במועד וכו', והבא ממדינת הים, מתניתין דלא כרבי יהודה, דתניא רבי יהודה אומר, הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות. אמר רבא, לשוט דברי הכל אסור, למזונות דברי הכל מותר, לא נחלקו אלא להרויחא, מר מדמי ליה כלשוט, ומר מדמי ליה כלמזונות. ופירש הראב"ד (והובא בספר האשכול הלכות מו"ק ואבילות דף קנ אות מה), שרבי יהודה עוסק ביוצא מא"י לחו"ל, שבדר"כ היציאה אסורה, וכונן שיצא שלא בהיתר לא יגלח. ונמצא מסכימים אב"י ורבא, שאדם שיצא בהיתר וחזר במועד מותר לו לגלח, והיוצא באיסור אסור לו לגלח. וע"ש בתוספות רא"ש שהכריח מהירושלמי מו"ק שמהלך הסוגיא הולך כפירוש הראב"ד הנ"ל. וע"ש עוד בריטב"א. והנה פסק מרן בשו"ע (סימן תקל ס"ק ד) ואלו המגלחים במועד, מי שיצא מבית השביה ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד וכו', וכן הבא ממדינת הים בחול המועד או שבא בערב הרגל ולא היה שהות ביום לגלח והוא שלא יצא מא"י לחו"ל לטייל, ע"כ. ופירש המג"א (ס"ק ז) לטייל לא, אבל יצא להרויח או לראות פני חברו שרי דמקרי מצוה. וכ"כ הבאר היטב שם (ס"ק ו). והנה הטור (או"ח סימן רמח) כתב וז"ל: אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, במה דברים אמורים? לדבר רשות, אבל לדבר מצוה מותר וכו'. ולעניין דבר מצוה, פירש ר"ת שכל מקום שאדם הולך כגון לסחורה או לראות פני חברו חשוב הכל דבר מצוה ואין חשוב דבר הרשות אלא כשהולך לטייל, עכ"ל. וכ"כ המרדכי (סימן רנח) ובהגהותיו לפ"ק דשבת (סו"ס תנג), וע"ש בהגהות בגדי ישע (ס"ק כז), והו"ד

את אותה סברה בדיוק, אע"פ שיש לו עם מי להינשא יצא, שלא עם כל אחת לבו חפץ להינשא, ועוד אולי סגנון נשות חו"ל מושך אותו יותר, וק"ל. על כל פנים, נמצא כי אע"פ שמפקיע עצמו מהמצוות של א"י (לפי רשב"ם בב"ב כמו שביאר גליוני הש"ס), או מפקיע עצמו ממצות ישוב א"י (לפי הרמב"ן), כוון שמצוות הללו (ת"ת נשיאת אשה) יקרות וחשובות (אליבא דהתוספות, לאפוקי רב אחא גאון), לכן ידחו מצוות אלו מפני מצוות אלו, ויורשה לצאת מא"י, והיינו אם לכהן התירו לצאת לארץ העמים שאדמתה טמאה בית הפרס דרבנן, כ"ש לישראל שאינו מצווה כ"כ על הטומאה ככהן שודאי יורשה לצאת לחו"ל מפני שתי מצוות אלו.

(ח) עוד בהיותי בזה אמרתי לציין מה שעולה מהירושלמי מסכת כלאים (פ"ט ה"א דף מ: ובדפו"ח דף עז:): שכהן הלומד תורה ומת אדם בבית המדרש אין לו לבטל תלמודו הגם שנטמא דאורייתא! (משמע ת"ת דוחה אפילו טומאה מהתורה ולא רק מדרבנן כמו שעולה מהתוספתא בע"ז הנ"ל, ואולי יש לחלק בין מי שעוסק כבר במצוה, ודו"ק). והוא הדין אם באמצע הלימוד מצא על עצמו כלאים, שממשיך ללמוד ולא יבטל תלמודו. והירושלמי הזה חולק להדיא על הגמרא דידן בברכות (יט:): שכלאים דאורייתא אינם נדחים מפני כבוד הבריות, וה"ה שאינם נדחים מפני ת"ת משום "אין חכמה ואין תבונה ואין עצה כנגד ה'" (משלי כא ל). וע"ע ברא"ש בכתובות (פ"ב אות ה). אכן היו כמה מהמפרשים שמיהרו ליישב שכל הגמרא הירושלמית עוסקת בטומאה מדרבנן ובכלאים דרבנן, עיין בפנ"י על ברכות שם, ובש"ך יו"ד (סימן שעב ס"ק ב), ויש לי אריכות דברים ואני מקצר שאינו מענייננו כעת.

(ו) עלה בידנו עד כאן ד' היתרים לצאת מא"י, מהגמרא ב"ב משום רעב, מהגמרא ע"ז ועירובין משום הצלה מידם, ת"ת ונשיאת אשה. ולפי השאליות הוא הדין לכל מה שמוגדר "מצוה חשובה". ובטעמים למה אסור לצאת, הבאנו ב' דעות, משום שמפקיע עצמו מהמצוות של א"י (לפי רשב"ם בב"ב כמו שביאר גליוני הש"ס), או משום מפקיע עצמו ממצות ישוב א"י (לפי הרמב"ן). וכתב הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"ה ה"ט) וז"ל: אסור לצאת מא"י לחו"ל לעולם, אלא ללמוד תורה או לישא אשה או להציל מיד הגויים ויחזור לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה. אבל לשכון בחו"ל אסור אא"כ חזק שם הרעב עד שנעשה שוה דינר חיטין בשני דינרים וכו'. ושם ראיתי שכתב כמו שתירצנו בס"ד לעיל וז"ל: ואע"פ שמותר לצאת אינה מידת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו, מפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו צרה למקום, עכ"ל. ובהלכות אבל (פ"ג הי"ד) כתב וז"ל: מותר לכהן להטמא בבית הפרס או בחו"ל לדבר מצוה בזמן שאין שם דרך אלא היא. כגון שהלך לישא אשה או ללמוד

ללכת לבית האבל ובית המשתה כמבואר במשנה (שם פא.), והלא אף דברים הללו חשיבי מצוה אף שאינם מדאורייתא. ועל דבריו השיב העין יצחק דלק"מ, דהא עניין זה דתנחומי אבלים ושמחת חו"כ הם בכלל גמ"ח שבגופו והוי בכלל מצוות עשה של "ואהבת לרעך כמוך" כמו שכתב הרמב"ם בהלכות אבל (פי"א ה"א), ע"ש ודון מיניה לנ"ד. ובנדון דידן יודה גם הרב משנ"ב דכתב ד"א דצריך מצוה גמורה, הכא אין ספק דחשיב "מצוה גמורה" (לאפוקי סחורה ולראות פני חברו בעלמ"א וכיוצא). ונצרך לדברינו את דעת רב אחא בשאליתות (ריש פרשת אמור שאליתא קג) שהתיר לצאת לצורך "כל מצוה חשובה", וכ"ש לת"ת ונשיאת אשה, שהם קלים טפי. ועוד נדקדק לשונו הזהב של הרמב"ם בהלכות אבל (פ"ג הי"ד הנ"ל) שכתב וז"ל: מותר לכהן להטמא בבית הפרס או בחו"ל לדבר מצוה בזמן שאין שם דרך אלא היא. כגון שהלך לישא אשה או ללמוד תורה וכו', וכן מטמא בטומאה של דבריהם לדון עם הגויים ולערער עמהן, מפני שהוא מציל מידם וכל כיוצא בזה, עכ"ל. ומדכתב "כגון" וכן "כל כיוצא בזה", נראה שהולך בעקבות רב אחא בשאליתות, וכן הבינו בדעת הרמב"ם גם הרב דברי חמודות (סוף הלכות טומאה להרא"ש, סוף אות לו), והרב תורת חיים (ע"ז יג. ד"ה: ללמוד). ואם כן פתח פתוח מצאנו להתר. ואמנם בנוגע לדיוק מהרמב"ם, הלב קצת נוקף, כי מרן השמיט נוסח זה משולחנו הטהור (ריש סימן שעב) וז"ל שם: אע"פ שהכהן אסור להיכנס לבית הפרס או לארץ העמים, אם צריך לילך שם לישא אישה או ללמוד תורה ואין לו דרך אחרת וכו'. הא קמן שלא כתב כהרמב"ם "כגון". ולכן י"ל בפשטות שהרמב"ם סובר כשיטת רב אחא גאון בשאליתות, שלכל מצוה התירו. ואילו מרן סובר כמו שיטת התוספות שדוקא לב' מצוות חשובות אלו, ת"ת ולישא אשה, התירו, משא"כ יתר המצוות. ושור"ר שכן הבין באגרות משה (יו"ד א ריש סימן רמט). ועכ"פ גם מרן חתם את ההלכה במילים "וכן כל כיו"ב", וי"ל. ומ"מ גם בלי כל זה יש בדברינו די ויותר להתיר לצאת לחו"ל לבקר חולה, וע"ע לקמן.

זוה עתה הזדמן לשולחני לראות מש"כ מרן אביר הרועים, הגאון הגר"ש ווזנר בשו"ת שבט הלוי (ח"ה סימן קעג) שאם יש צורך כל דהו ביציאה, לא גזרו איסור לצאת מא"י, ובעניין טיול בעלמא, ע"פ הסברה לא נקרא צורך, מכל מקום אם הולך לזמן מועט מאוד לראות פלאי הטבע של יוצר בראשית ב"ה, יש מקום לצדד להקל, כמובן צריך להפוך הכל לדרך מצוה, ועיין בבלי ובירושלמי ריש פ"ג דמו"ק, עכ"ל. ודבריו הם צירוף פשוט להיתרנו. שוב מצאתי לו שם (ח"ו סימן קעז) וז"ל: ועל השאלה השלישית בענין איסור יציאה לצורך זה (ר"ל פינוי עצמות המת) מא"י לחו"ל, אף דהדבר פשוט להיתר אכתוב הדברים כי הנה מלשון הרמב"ם פ"ה ממלכים ה"ט ברור דעיקר האיסור הוא דוקא בדירת חו"ל

בב"י שם. וע"ע בספר מאה שערים (דף כג). וכ"פ הרמ"א (רמ"ח סו"ס ד) וז"ל: י"א שכל מקום שאדם הולך לסחורה או לראות פני חברו, חשוב הכל דבר מצוה, ואינו חשוב דבר רשות רק באופן שהולך לטייל, ועל כן נהגו במקצת מקומות להקל בעניין הפלגת הספינות והליכת שיירא תוך שלשה ימים, כי חושבים הכל לדבר מצוה, ואין למחות בידן הואיל ויש להם על מה שיסמכו, עכ"ל. והלב נוקף קצת, כי דברי ר"ת אינם מוסכמים לדעת כל הפוסקים, וגם על דעת המג"א והבאר היטב לא נוכל לסמוך סמיכה גמורה בכל הכח, כי את חילם שאבו מדברי ר"ת גופא, והבסיס רעוע שכך כתב מרן בב"י וז"ל: נראה שאין כל הפוסקים מודים לר"ת בזה, והיינו טעמא דלדבר מצוה שרי להפליג ופטורים ממצות ענג שבת, דקי"ל העוסק במצוה פטור מהמצוה (סוכה כה.), ואי הולכים בסחורה חשיבי עוסקים במצוה, אם כן פטרת את כל העולם ממצוות, אלא ודאי לית להו הא דר"ת. ועוד הביא הב"י לסתור דברי ר"ת בעניין הטיול דחשיב דרב מצוה מהגמרא בפסחים (נ: מעובדא דבני בישן דנהוג דלא אזלי מצור לצידון במעלי שבתא אתו לקמיה דרבי יוחנן, א"ל אבהתין הוה אפשר להו, אנן לא אפשר לן, א"ל כבר קיבלו עליהם אבותיכם, ומשמע ודאי דהני לא היו הולכים לטייל, דאם כן מאי הוה אפשר להו ולא אפשר לן דקאמר, ואם איתא דכל שאינו הולך לטייל חשיב לדבר מצוה למה התמירו הראשונים על עצמם, וכי ממידת חסידות היא להחמיר אדם על עצמו בדבר מצוה? וכן כתב הריב"ש בתשובה (סימן קא) שמה שכתב הטור בשם ר"ת קולא יתירא היא, מ"מ כתב שלעלות לא"י הוי שפיר לדבר מצוה, וכן כתב הר"ש (שו"ת תשב"ץ ח"א סימן כא). וע"ש בהגהות הגר"א על השו"ע (סימן תקלא). ובספר ויואל משה מסתמא (סימן פו). וגם הרב משנ"ב (רמח ס"ק לו) נרגש קצת ולכן כתב שבמקום שלא נהגו להקל להפליג משום סחורה או לראות פני חברו, אין כדאי לכתחילה להקל, דכמה פוסקים סוברים דצריך מצוה גמורה.

אוצר החכמה

(ח) והנה אם אכן נצדד להיתרו זה של ר"ת או לכל הפחות נסיפו לסניף, נראה ממנו לתרץ ספק דידן דאכן מותר יהיה לצאת מא"י לבקר חברו החולה בחו"ל, שאם ההולך לראות פני חברו סתם חשיב "דבר מצוה" לעניין גילוח בחוש"מ והפלגה קודם השבת, ורק לעניין טיול בעלמ"א אמרו שהוא דבר רשות, א"כ כ"ש וכ"ש ההולך לעשות מצוה מהתורה ממש כמו ביקור חולים [ע' ריטב"א ברכות (יט.) שסובר שהיא מהתורה. וע"ע בשו"ת חקקי לב (סימן יז ד"ה: עוד). ובשדי חמד (ח"א כללים, מערכת ביקור אות קטו-ז). וראה ראיתי בשו"ת עין יצחק (ח"ב אה"ע סו"ס סב אות ס) שעמד על שיטת הר"ה בעל המאור בר"ה (כח.) דבמצוות דרבנן לא אמרינן מצוות לאו להנות ניתנו. והשער אפרים (סימן לח) הקשה עליו מעירובין (לא:): דאיתא התם דמערבין לדבר מצוה והיינו אף

וכלשון הגמ' כתובות (ק'): כל הדר בחו"ל אבל לצאת ולחזור והוא שוכן בקביעות בא"י התירו במקום צורך אפילו סחורה, והא דילפינן מדוד "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה'" (ש"א כו יט) וילפינן מזה דאסור לדור אעפ"י שהיה רק לזמן כבר ישבתי במק"א, ועכ"פ לצורך מצוה כה"ג פשיטא דמותר לצאת ולחזור, ובפרט דיוצא לכבוד א"י להעלות עצמות קדושים הי"ד שיתקיים בהם וכפר אדמתו, עכ"ל. וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"ג סימן כו אות ז), וזכינו לכוון לכמה מראיותיו, והביא מקצת מהראשונים וסיכם, אבל כמדומה לי שהעולם נהגו להקל בכל כהאי גוונא, ונראה דטעמם על פי מה שסב"ל להרמב"ם דיוצא הוא לסחורה, והכ"מ כתב שנתבאר בסמוך, וע"כ דכוונתו לירושלמי (והוא בסנהדרין סו"פ חלק, והובא ברי"ף שם), בעניין לחזור למצרים, דלישיבה אי אתה חוזר, אבל חוזר אתה לסחורה ולפרקמטיא וכו', וי"ל דהרמב"ם דלשיטתו בזה, אשר גר בעצמו במצרים, וכתב בהגמ"י שם ליישב שיטתו, דס"ל כפירוש הרא"ם, שפירוש לא תוסיפו, לא אסרה תורה אלא בדרך הזה, כלומר מא"י למצרים, אבל משאר ארצות מותר, ע"ש. וכוון דהקרא דאסור לשוב למצרים מיירי מא"י דוקא, מ"מ לסחורה מותר (אפילו מא"י למצרים), ואם כן כ"ש לשאר ארצות מותר לצאת לסחורה. נמצא הטור מדיימי סחורה וקבלת פני חברו להדרי, וא"כ י"ל דה"ה לעניין יציאה מא"י. שו"ר דכן יוצא מפורש מהמג"א (או"ח סימן תקלא ס"ק ז), ע"ש. [נא"ה: צ"ל סימן תקל]. וממילא ק"ו לנ"ד (יציאה מא"י לצורך ביקור חברים ומשפחה), אולם ע"ש דהדר תבר לגזיזה, ע"ש. ובעניין הרמב"ם שהתגורר במצרים, עיין בירושלמי סנהדרין (סוף פרק חלק), ובירושלמי סוכה (פ"ה ה"א) ובמכילתא (בשלח פרשה ג) תני רשב"י אומר בשלשה מקומות הוזהרו ישראל שלא לשוב למצרים שנאמר לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם, לא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד, לא תוסיף עוד לראותה. ע"כ. וכ"פ הרמב"ם בהלכות מלכים (פ"מ ה"ז-ח), ואם למצרים התיר הירושלמי לצאת לסחורה, כ"ש לשאר מדינות. וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ד סימן פז ח"ב סימן לא), וע"ש עוד (חלק י במילואים שבסוף הספר על סימן מב כצ"ל, ומש"כ מג הוא ט"ס) שכתב בדעת השלטי גיבורים דס"ל דיציאה מא"י ע"מ לשוב לא"י אינה בכלל עבירה, וצירף עוד סברה מדילה להקל, ע"ש. ובשו"ת עטרת פז (ח"א או"ח סימן י ענף ג דף ריט), ובספר מנחת אשר ויס על חומש דברים (ח"ה סימן כח דף קצב), ואכמ"ל בזה.

(*) ובמקום אחר נשאלתי במנהג להשתטח על קברי צדיקים ואם אין זה בכלל דורש אל המתים, ושם הארכתי בס"ד בעשרות מקומות מספרי הוזהר הקדוש בדבר מנהג זה וחשיבותו, ואכמ"ל. ולעניין השאלה אם יורשה לצאת לצורך כך מא"י, טרם אצא לחופשי בין הספרים, אני מחווה דעת

ע"י, דאם כל איסור היציאה הוא משום שמפקיע עצמו מהמצוות של א"י לפי דעת רשב"ם הנ"ל, הלא אם יוצא לזמן מועט לשיח תפילה בדמע על קבר של צדיק פשוט דאינו מפקיע מצוות של א"י, הרי מיד שב האיש אל ביתו. ועוד טעם אמרו באיסור היציאה והוא משום שמפקיע עצמו ממצות ישוב א"י לדעת הרמב"ן הנ"ל, וגם לדעה זו ודאי כי היוצא לימים מספר אינו מפקיע מצות ישוב א"י. והגע עצמך, אם תושב חו"ל יבוא לכמה ימים לא"י האם מקיים בזה מצוות ישוב א"י? פשיטא דלא, וא"כ ה"ה להיפך, שאינו מפקיע מצוות ישוב א"י כשנוסע לכמה ימים מחוץ לגבולות א"י. ונצרך את דברי הרב שבט הלוי (ח"ה סימן קעג הנ"ל) שכתב כי אם יש צורך כל דהו ביציאה, לא גזרו איסור לצאת מא"י, ובעניין טיול בעלמא, ע"פ הסברה לא נקרא צורך, מכל מקום אם הולך לזמן מועט מאוד לראות פלאי הטבע של יוצר בראשית ב"ה, יש מקום לצדד להקל, כמובן צריך להפך הכל לדרך מצוה וכו', עכ"ל. ועע"ש (ח"ו סימן קעז שאלה ג'). ונראה שיציאה לציון של צדיק בחו"ל יש בה "צורך כל דהו", והוא לזמן קצר, ועוד יכול בקלות "להפך הכל לדרך מצוה", ויכול גם להנות מפלאי הטבע בחו"ל, ממילא יש מקום לצרף כל הסברות הנ"ל ולהתיר, ובפרט במילתא מדרכנן מעין זה. ואל תשיבני דיש הרבה צדיקים קבורים בא"י ולמה יהיה נודד ממרחק יביא לחמו, אין סברה זו מתיישבת על לבי כלל ועיקר, דיש אדם הנמשך דוקא לתורת צדיק פלוני והוא שותה ממי תורתו בצמא ויונק הנהגותיו ומשנתו החקוקים עלי ספר, ודוקא על קברו נפשו איותה להשתטח ולהשיח תפילתו בדמע, וזה ברור. ובר מן דין, נראה לי שבעניינים מעין אלה אמרו בירושלמי פאה (פ"ז ה"ה דף לד:): כל הלכה שהיא רופפת ואין אתה יודע מה טיבה, צא וראה מה הציבור נוהג ונהוג. וכן אמרו בירושלמי מעשר שני (פ"ה ה"ב דף ל. ובדפו"ח נא.). ודומה לזה בירושלמי פסחים (פ"ו ה"א), ובבבלי פסחים (סו.). אם אינם נביאים הם, בני נביאים הם, וע"ע בעניין זה בתשובות הרשב"א (ח"א סימן תרצו, וסימן צ), וברמב"ם הלכות שמיטה (פ"י ה"ו), ואור זרוע הלכות תפילין (ח"א סימן תקסז), ובשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן ט), שו"ת שלמת חיים (סימן קצד), ובשדי חמד (כללים ערך מ' אות לז). וע"ע שו"ת ישכיל עבדי (ח"ח סימן כו אות ו), ואכמ"ל. והרי רבנים חשובים גדולי עולם אדרי ארץ קדושי עליון פוקדים קברי צדיקים בחו"ל, ויוצאים מא"י במיוחד בשביל מטרה זו, שלא תגיד שהם יוצאים כדי ללמד או כדי לעסוק באיזה "מצוה גמורה" להגדרת המשנ"ב, או "מצוה חשובה" להגדרת רב אחא בשאליתות, ואגב זה הולכים על הקבר של הצדיק, זה ליתא. אלא מייחדים עצמם להשתטחות על ציון הצדיק, ואם כן נראה דיש להקל בצירוף כל הסברות הללו. ע"כ כתבתי מדעתי, ועתה קמתי אני לפתוח לספרים לראות מה הנצו החכמים.

(א) זה יצא ראשון הרב שדי חמד באסיפת דינים (מערכת א"י אות א) וז"ל: א"י אסור לצאת ממנה לחו"ל, מכל מקום אם רוצה לצאת כדי להשתטח על קברי צדיקים שרי. ואפשר דאיכא מצוה להשתטח על ק"צ להגן עלינו כמ"ש בכלב בן יפונה וכו'. ומיהו דוקא כשאנו מתבטל באותם הימים בשום מצוה, דאם מתבטל ודאי דמצוות ה' ועובדת בוראו קודמין, ע"ש. ובהיותי בזה ראיתי בשו"ת פרי הארץ לרבי מאיר ישראל מזרחי (ח"ג סימן ו ביו"ד) שכתב בזה"ל: מי שבא לעיה"ק ירושלים ונעשה תושב, ואחר כך רוצה לילך להשתטח על קברי צדיקים אשר בגליל, או רוצה לילך לחו"ל להשגיח על עסקיו, יוכל לצאת אדעתא למהדר, ע"כ. והביאו גם הגאון חיד"א בברכי יוסף (יו"ד סימן רכח ס"ק יד וע"ש סימן תקסב). וע"ע בשו"ת צי"א (ח"ג סימן כב אות ט). ולכאורה י"ל כי הדוגמאות שנקט נכונות בפשטות גם להיפך, היינו אם רוצה לצאת לעסקיו בגליל או להשתטח על קברות בחו"ל על דעת לחזור שרי. ובשו"ת אז נדברו (חי"ב סימן כח עמוד סב) כתב וז"ל: וכאן מקום אתי לעורר על מה שהתחילו לנסוע מארץ הקודש לבקר ק"צ בארץ העמים שהוא עלבון לארץ ולאבות הקדושים וכל גדולי עולם הטמונים כאן, והיה מנהג שדוקא מחו"ל באים לא"י לשם כך ולא להיפך, וכ"ש אנן שזכינן להסתופף בחצרות בית ה' גם מבחינת ההלכה שאסור לצאת מהארץ לחו"ל אין אני מוצא היתר לזה. אולם אחרי שובי נחמתי היות שראיתי בברכי יוסף סימן תקסב ומובא גם בשע"ת בנודר לילך על ק"צ וכו', אף אם יושב בא"י ונפשו איותה להשתטח על ק"צ בחו"ל שרי לילך על דעת לחזור, ע"כ. והראי"ה קוק ז"ל בשו"ת משפטי כהן (סימן קמז) כתב להעיר על השדי חמד, דנהי שמצינו בכלב שהשתטח על קברי אבות וכו', אבל ודאי לעניין מצוה היש פנים לומר דעל כל קברי צדיקים שבעולם יש מצוה להשתטח, זה לא ניתן להיאמר, הלא רבו כמו רבו קדושים וטהורים אשר בארץ המה הגבורים אשר מעולם, ולמה לן לאהדורי דוקא על קברי חו"ל. והלא גם בת"ת ס"ל לר"י בד"א כשאנו מוצא ללמוד, אבל כשמוצא אסור, ולא איפסיקא כותיה כי אם מטעם שלא מן הכל אדם זוכה ללמוד. ופשוט שאין זה שייך לעניין השתטחות על ק"צ, דלא שייך כי אם מרבו שלומד ממנו ורואה בלימודו סימן ברכה. ועל עיקר המצוה לא ידענא, דמצינו רק שהיא תועלת דעי"כ הצדיקים מבקשים עלינו רחמים אבל מצוה מנ"ל? וכו'. ע"ש עוד. וסברה זו שכתב דיש הרבה ק"צ בא"י וא"כ למה לן לאהדורי דוקא על קברי חו"ל, אין דעתי מסכימה כלל ועיקר וכבר מילתי אמורה עליה לעיל. ומה שכתב שלא מצא בזה שום מצוה, כתב בשו"ת שדה הארץ לרבי אברהם מיוחס (ח"ג סימן יא אה"ע) כי אע"פ שאכן לא נמצא לשום אחד מהמחברים אם יש בזה מצוה להשתטח על ק"צ, אפשר דיש בזה מצוה, וזכותם יגן עלינו כמו שמצינו בכלב וימלאו

משאלות לבנו לטובה (א"ה: ר"ל שיתפללו עלינו ולא שלהם יש איזה כת, והארכתי במק"א), וכבר העיד האור המופלא האר"י ז"ל כי בהשתטח האדם על קבר הצדיק, ובפרט אם יודע לעשות יחוד השייך לאותו צדיק, תהיה נשמת אותו צדיק לעזר ולסיוע גדול לאותו אדם, ע"ש עוד. עוד יש להעיר על מש"כ משפטי כהן דלא יש מצוה בזה, כן מצינו בתשובה למוהר"ר חיים פלטיאל ז"ל והו"ד בב"ח סוף סימן רי"ז ביו"ד (ד"ה: מי שנדר) עוד ראיתי תשובה ע"ש מוהר"ר חיים פלטיאל על הנודרים לילך לבית הקברות קצת היה כדורש אל המתים דכלב שנשתטח על קברי אבות (סוטה לד:) התפלל לשם במקום קדושה כדי שתהא תפילתו נשמעת וכדכתיב באברהם (בראשית יט כו) "אל המקום אשר עמד שם" (ע' ברכות ו:) אלמא "המקום גורם" (ע' ע"ז ח:). אי נמי מי שביזה את המת ולכבודו משתטח על קברו זה מצינו (כגון רבי יהושע בחגיגה כב: ויהודה בן טבאי שם טז: ובמכות ה: וע"ע בסוף יומא פז. ועוד. ובפת"ע לחגיגה שם כתב כי מכאן אשמועינן דיש פיוס לאחר מיתה להינצל מעונש הנפש, ע"ש ובדפו"ח דף רג). אך נשים ובני אדם שאינן יודעין זה לא ידעתי הליכתן למה וכו', עכ"ל. אולם כתב עליו הב"ח מיהו כבר החזיקו במנהג זה ואין מוחה ויש לזה סמך בספר הזוהר (אחרי מות ע. עא: הנ"ל) ודוקא להשתטח על קברי אבות ולהתפלל לפניו יתברך על כל צרה שלא תבוא בזכות אבותיו הנקברים פה וכיוצ"ב, וכבר נתקנו סדרי התפילה להולכים על קברי אבות ואין לשום מורה למנוע ולבטל מנהג זה, עכ"ל. וכדבריו תמצא במהרי"ל (מנהגי תענית אות יח), שבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים ומתוך כך הוא מקום קדוש וטהור והתפילה מתקבלת ביותר על אדמת קודש, עכ"ל. וע"ע בעניין המקום גורם בזוהר חדש (לו. עה). ובמ"מ (ח"א דף תקסט וח"ב דף יג). ומזוהר לך לך (צד: עולה שהמקום גורם גם אם לא נראה כך, ע"ש ובמ"מ (ח"ב דף תא). וע"ע במשנ"ב (תקפא ס"ק כז). ובדרשות הר"ן (דרוש שמיני ד"ה: ולא בחייהם). ושוב מצאתי בדרישה (יו"ד סימן רכת ס"ק ה ד"ה: השם יתברך) שהביא דברי הרב חיים פלטיאל הנ"ל בשתיקה. ושוב נזכרה תשובה זו גם בש"ך (יו"ד קעט ס"ק טו). וראה בב"י באו"ח (סימן תקסח) שהביא בשם המהרי"ל בתשובה (סימן קיח) בעניין אשה שנדרה ללכת לבית הקברות וכו', ע"ש דמשמע הוא נדר מצוה. וע"ע בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן עט) שכתב להתיר הנדר למי שנדר ללכת על קברי צדיקים וקשה לו.

אוצר החכמה

ועין רואה דגם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן סא) נשאל בנידון אם יורשה לצאת מא"י לק"צ, וכתב שבתיקונים איתא דכשאינן צדיקים אמיתים בדור אז השראת השכינה היא על צדיקים ישני עפר בקברם, ומקובלים אנו מהרב בעל הלשם שבו והחלמה דק"צ אמיתיים בחו"ל

השכינה שורה כמו בא"י, ולדבריו יהיה מותר לנסוע לשם דאף שיש בא"י ק"צ לרוב, מ"מ אם מרגיש התעוררות מיוחדת לצדיקים מיוחדים שלומד מתורתם לבוא על קברם ממש יש בזה מצוה, ולזה רמזו חז"ל "צדיקים אינם מטמאין", ואף שיש רוחות רעות בבתי קברות המזיקין לאדם, מ"מ על קברי צדיקים אין להם רשות להיכנס וכו'. וחתם תשובתו הרמחה כי לב יודע מרת נפשו בצאתו על ארץ נכר, אם כדי להתחזק בתפילה לאלקינו הלא זה בחינת ירידה לצורך עליה, ועוד יש בזה טעם שהגויים בחז"ל רואים במבקרים ולא יעקרו הקברות ממש, ממילא שפיר י"ל דאין למנוע לצאת מא"י לרדת שמה, ע"כ. ויש להרגיש קצת על דבריו ע"פ מש"כ רבנו יוסף חיים זיע"א בשו"ת רב פעלים (סוד ישרים ח"ד סימן ד) כי ע"ד הסוד ההליכה לקברות עכו"ם יש בה משום סכנה רוחנית של ממש, ע"ש. וא"כ הלא סביב רשעים יתהלכו יקברו מתי שקר סביב הצדיק, ועד שתדרוך רגלו במתחם וציון הצדיק (שהוא כמו א"י ע"פ השמועה שכתב ולשם אין רשות לקליפה להתקרב) מה יעשה עד שיגיע לחוף מבטחים? הלא ודאי דרך אפלה יעבור ויבואו להסתכן. ויש עוד להעיר על דבריו כמה הערות, וכעת עמד קנה. אולם הסכימה דעתי למש"כ דאם מרגיש התעוררות מיוחדת לצדיקים מיוחדים שלומד מתורתם לבוא על קברם ממש יש בזה מצוה, וכבר כתבתי סברה זו לעיל בס"ד. עוד בהיותי בזה ראיתי מש"כ בשו"ת מים ההלכה לראשון לציון הרב הגאון יונה מצגר (ח"ד סימן פו) שם נשאל אם ראוי לעזוב את א"י לשם ביקור במחנות ההשמדה שבאירופה, והעלה להתיר ונימק כמה טעמים וחד מנייהו דאין כח סמכותי ע"פ ההלכה בידי רבני ישראל בדורנו לגזור גזירה על כל ישראל, ועוד שאין גוזרים גזירה שאין הציבור יכולים לעמוד בה (ע' ב"ב ס' ע"ז לו. הוריות ג. ב"ק עט.), ועוד יש בזה גם צד חינוכי להשריש ולהנחיל זהות יהודית לבני הנוער אשר פוקדים את אותו אתר, ע"ש ודפח"ח.

יב) וכל הפלפול הלזה היה בעניין קברי צדיקים, משום דיש צדיקים רבים שוכני עפר בארץ הקודש ת"ו, ולמה ממרחק יביא לחמו ויצא מחוץ לא"י אל ארצות נכר להפיל שם שיחו? אלא ע"כ י"ל דנשמתו נמשכת דוקא להתפלל אצל צדיק פלוני שלומד את תורתו וכנ"ל, ולכן מצאנו לו פתח פתוח משום כל הסברות הללו, אבל אם אביו שילדו קבור בחז"ל, הוא כבר עניין הרבה יותר פשוט להתיר לצאת לפקוד את קברו, צא וראה מש"כ בספר החסידים (סימן תשי, וסימן תנ, וע"ש סימן תתשעא) כי הנאה יש למתים כשאוהביהם הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתן טובה (ר"ל: נשמתן של המתים), ומטיבים להם (המתים) באותו עניין, ובביאור יעלוזו חסידים שם כתב כי זה בכלל כיבוד אב ואם, ע"כ. ובתענית (כג:) מצינו על רבי מני הווי קא מצערי ליה דבי

נשיאה, אישתח על קברא דאבוה א"ל אבא אבא הני מצערו לי, יומא חד הווי קא חלפי התם, אינקוט כרעא דסושווייהו עד דקבילו עלייהו דלא קא מצערו ליה, ע"כ. נמצא דהועיל לו להשתטח על קבר אביו. [וועניין זה שהאבות המתים מצטערים על צער בניהם החיים תמצא גם ברש"י בחומש עה"פ "וירעו אותנו המצרים ולאבותינו" (במדבר כ טו) מכאן שהאבות מצטערים בקבר כשפורענות באה על ישראל. כ"כ גם בשו"ת מהר"ם שיק (סימן צג)]. ומגמרא זו בתענית מבואר שהשתטחות על קברי אבות מועילה, ולא דוקא אבות האומה כדאיתא בסוטה (לד:), אלא אפילו על קברו של אביו ממש, וע"ע בווהר חדש (קא:) כשנפטר רב חסדא הלך רבי יוסי בנו על קברו וכו', ע"ש ובמ"מ (ח"ג דף תצד-ה). וכן משמע מווהר ויחי (רכה). שכתב שיש להתפלל דוקא אצל מתים שנפטרו אחרי י"ב חודש ואילך, ולא אלו שנפטרו בתוך הי"ב חודש, כיון שעסוקה הנשמה בצער של עצמה ואינה מבקשת עליו, ע"כ. וראה במשנה עדויות (פ"ב מ"י) שמשפט רשעים בגהינם י"ב חודש, והתבאר סודו בווהר פקודי (רסג.) ובביאור מתוך מדבש (ח"ט דף תקכח), וע"ע בווהר נח (סב: סח:), ובווהר חדש (צז:) ובמ"מ (ח"ג דף תכב-ג), ולכן אין לבקש מנשמת המת תוך י"ב חודש. ומכללן של דברים אתה שומע. שאכן נכון לפקוד קבר אביו ממש, ובפרט ביום הפטירה כנזכר בספר גשר החיים (פרק לב ס"ק ח), ובתפארת ישראל על עדויות (פ"ב ס"ק עו), ועמש"כ בשו"ת מלמד להועיל (ח"ב סימן קמד) ובשו"ת בנין ציון (סימן קטו), ובמק"א הארכתי. אשר על כן נראה ברור שיש להתיר לאדם לצאת מא"י לפקוד קבר אביו הטמון באדמת נכר.

ואוצר החכמה

יג) והרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי להבין מה שכתב הרב הגאון מהר"י יוסף שליט"א בספרו ילקוט יוסף (שובע שמחות ח"א דף תקיד) לאסור איסור לצאת לחז"ל להשתטח על ק"צ, וז"ל: אין לרדת מהארץ אם מטרתו רק כדי להשתטח על קברי אבותיו, אף באופן שחזור מיד לארץ, עכ"ל. ובאמת שלא ידעתי על מה הסער הגדול הזה להתמיר אחר שגאוני עולם התיירוהו בפשטות, ועל צבאם הגאון חיד"א והשדי חמד שהיו רבני א"י גופא, ובפרט בספרי התשובות של האחרונים שמצאו מיני היתרים ולא כתבו היתרים פורחים באויר, אדרבה העלו סברות ישירות המניחות את הדעת ואת הקולמוס בצד. וגדולה מזו, לאסור לאדם להשתטח על קבר אביו שבחז"ל לענ"ד הוא בכלל הדברים שאינם נשמעים ולא מתיישרים על הלב. וגם משו"ת יחז"ד (ח"ה סימן נז בהערה דף רסג ד"ה: דע) לא משמע כדבריו, כי כתב שם דיש מתירים לצאת לחז"ל על מנת להשתטח על קברי צדיקים, וציין לרבי אברהם מיוחס בשו"ת שדה הארץ (ח"ג סימן יא אה"ע הנ"ל), וכן לרבי מאיר ישראל מזרחי

סימן כה

דעות שונות נאמרו בדין יציאת בנים אחר מיטת אביהם, והטעם המדובר משום עוון שז"ל שיצא מהאב בחיים חיותו שממנו נבראו מזיקין (ע' זוהר בראשית נד: זוהר פקודי רסד. זוהר ויקרא יט: זוהר אחרי מות עז. ובמ"מ ח"ח דף קצג), ובכל אופן שיצאה טומאה מגופו נבראו מזיקין, בין שהרבה לאכול דברים שמרבים זרעו ויצא מגופו (ע' יומא יט:), בין שלא שהה על בטנו אחר התשמיש (ע' שער הכוונות דף נו:), או כל אופן אחר כדאמרו במשנה (נזיר סה: וזבים פ"ב מ"ב) בשבעה דרכים בודקים את הזב, במאכל ומשתה, משא וקפיצה, בחולי מראה והרהור. ועיין ברש"י (כריתות ח: ד"ה: מבשרו). ומכל הדרכים הללו נוצרים מזיקין שעתידיים להיפרע ממנו בצאתו מן העולם בשעת קבורתו (מלבד יתר מעשי שהולכים לפניו כשעה שמוצאים אותו לבית הקברות כנזכר בזוהר נשא קנו. ובמ"מ ח"י"ב דף קצו ואילך). כוון שהיה גרמא בנזיקין לברואם נשמה בלי גוף, ועל זה כבר הליצו "אוייבי איש אנשי ביתו" (סוטה מט: סנהדרין צו:). ר"ל האוייבים שעתידיים להיפרע מהאדם הם אלו שיצאו מגופו הנקרא בית וכמו שכתב בזוהר תולדות (קמא:). שהגוף נקרא בית לנשמה השוכנת בו, ובמ"מ (ח"ג דף ריג), ודומה בזוהר אחרי מות (עה:). ובמ"מ (ח"א דף רמז). והתבקשתי להעביר שיעור בעניין זה, ולהוסיף גם עניות דעתי, ולכן אמרתי לחזור ולשנות לעצמי פרק זה כדבעי.

אוצר החכמה
1234567

(א) כתוב בתורה בפרשת ויחי "ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי קיברו אותי אל אבותי" (בראשית מט כט), וכתוב "וישאו אותו בניו ארצה כנען ויקברו אותו במערת שדה המכפלה" (שם נ יב). וגם במשנה בסוטה (ט:). נזכר שיוסף קבר את אביו, וז"ל: יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו שנאמר "ויעל יוסף לקבור את אביו" (שם נ ז). וע"ע במדרש במד"ר (פרשה ב אות ח). ומכאן שבנים מתעסקים בקבורת אביהם, ואם היה איזה צד חשש, ודאי שיעקב לא היה מצוים על כך. וגדולה מזו מצאנו בספר מעבר יבק (אמרי נעם סוף פרק כח) שכתב שנחת רוח עושה לנפטר שבניו מתעסקים בקבורתו וגם יהיה זה לזכות והנאה לבן בחייו ובמותו (ע' נדרים פג: וק"ל). ומהכתוב אצל חולי יעקב ופרטי קבורתו ומלוי, אנו למדים כמה וכמה פרטי הלכות בביקור חולים ובלויית המת והקבורה ובעסק הבן בקבורת אביו שמשם תבוא לו זכות אבות, ע"ש. וציין לו גם בספר טעמי המנהגים (דף תלו). אמנם לא אכחיד דאיכא למשדי נרגא בהאי מילתא, שאם הטעם של אי יציאת הבנים הוא משום השז"ל שיצא מהאב בחיים חיותו, גבי יעקב אין זו ראייה כלל, שהרי שמר בריתו עד שהעיד על עצמו "ראובן

בשורת פרי הארץ (ח"ג סימן ז יו"ד הנ"ל) שצידדו להתיר. ובספר ארץ חמדה (ח"א סימן י עמוד מד), וע"ע בב"ח (סימן ריז) וכו'. ומרן הראשון לא העיר עליהם ולא כלום, ומדשתקי רבנן שמע מיניה נחא ליה שמותר לצאת בעבור זה מא"י, כי אם היה לו איזה השגה בזה מדוע שתק. ואם כן מניין יצא לו לגאון בילקוט יוסף לאסור לצאת לחו"ל להשתטח על קבר אביו אפילו כשדעתו לחזור, ואפילו לזמן קצר אסר, ולענ"ד גרש סאה אחר סאה, במחילה מכת"ר. ולתרץ ששם דיבר על אביו והכא עסקין בצדיק, ועל אביו אסר, ועל צדיק גם דעתו נוטה להתיר וככל הנ"ל, זה דוחק בעיני, וכי יעלה על הדעת שצדיק יהיה גדול מאביו שילדו וחייב בכבודו במותו יותר מבחייו? בתמיה. זאת ועוד, שאם לצאת מא"י לראות פלאי תבל התירו האחרונים, אז לצאת ע"ק אביו לכבוד ולעשות לו נחת רוח נאסור? ודאי אין הדברים מתיישבים על לבי, ושוב מחילה מכת"ר. ואיך שלא יהיה, אני על משמתי אעמודה דיש להכריע כגאוני קדמאי דארץ ישראל הלא המה הגאון חיד"א והשדי חמד ודעימיה, וודאי יורשה לצאת מארץ ישראל להשתטח על ק"צ בחו"ל לזמן קצר ולחזור לא"י, וכ"ש על קברי אבותיו והוא היתר עוד יותר פשוט וככל הנ"ל. וזה עתה מצאתי שכן פסק גם בשו"ת גל עיני (ח"א סימן מ), וע"ש (דף קעג ד"ה: והנה כעין) בסברה שהביא מדיליה. וכן תמצא שהתיר בשו"ת עטרת פז (ח"א כרך א אר"ח סימן י) והעלה למסקנה וז"ל: הנוסעים למצרים לעלות לציונו הקדוש של אדמו"ר הגאון רבי יעקב אבוחצירא זיע"א, יש להם על מה שיסמוכו ואותם הרוצים לאחר פוקדם את ציונו הקדוש של אדמו"ר זיע"א, לבקר ביקור חטוף בשאר המקומות שם במצרים, ג"כ יש צד להקל בזה, אולם זהו בתנאי שיעקר נסיעתם ויציאתם מהארץ היא לשם הקודש, להשתטח על הציון ומה שמטיילים הוא דרך אגב בעלמא, ועכ"פ יהיה מקצר ועולה בסיוורים אלו, וכל הממעיט בהם הרי זה משובח. ועדיף טפי שלא יערב החול בקודש, כי אין זו משנת חסידים, וימנע עצמו מכל סיור וטיול מיותר, ומיד כשיגמרו להשתטח על ציונו הקדוש של אדמו"ר זיע"א, ישובו ציון ברניה, עכ"ל. ובפרט במילתא מדרבנן מעין זה יש לנו כר נרחב להקל בו. ומשם ניקח לנידון דידן, הנה אם לשם עניין להשתטחות על קברי צדיקים מצינו פנים להקל לעזוב זמנית את א"י, שהוא אפילו לא מצוה מדרבנן, אז כל שכן וכל שכן בנידון דידן להתיר היציאה לשם ביקור חולים בחו"ל, שהוא למצוה גמורה מהתורה. ויש בכל זה די והותר. ויה"ר שהקב"ה ישלח לאותו חולה את המלאך רפאל שאחראי על הרפואה (זוהר וירא צט. ובמ"מ ח"ב דף תנו. וע' זוהר חדש נט: ובמ"מ ח"ב דף תט. וזוהר בראשית מז. ובמ"מ ח"א דף תקסח. וע"ע זוהר תרומה קמז. ובמ"מ ח"ז דף רנו. אולם עיין בזוהר פקודי רמט. ובמ"מ ח"ט דף שדמ, וע"ש עוד רנד. ובמ"מ שם דף תז, וי"ל.), ויהיב ליה ידיה ויקמיה, אמן ואמן.